

Nález mince Ptolemaia XII. z Brna-Řečkovic (okr. Brno-město)

Jiří Militký – Lukáš Richtera

Abstract – A Single Find of a Coin of Ptolemy XII from Brno-Řečkovice (Brno-město Distr.)

In 1960, a single Ptolemaic coin was discovered in Brno-Řečkovice on a field that has since been built over, near the present-day Brno-Řečkovice Grammar School. The coin was purchased from the finder and is currently stored in the numismatic collection of the Moravian Museum, Brno. At that time, the find raised the question of whether it might be a secondary find; such a hypothesis, however, seems less likely today. The coin is a stater (tetradrachm) of Ptolemy XII Neos Dionysos, struck in 53/52 BC in the mint of Alexandria. The aim of this paper is to discuss this unusual find, which chronologically belongs to the end of the La Tène period, in the context of Greek, and especially Ptolemaic coins discovered in Central Europe. Within this region, it represents the latest Ptolemaic coin find known to date.

Key words: Egypt; Ptolemy XII; Moravia; Greek coins; imports

Úvod

Nálezy řeckých mincí v českých zemích jsou dnes velmi zajímavé téma. Zvláště v posledních letech se jejich výskyt výrazně rozhojnil. Z chronologického hlediska se však jedná především o mince ze 3. a 2. století př. n. l., ražby z 1. století př. n. l. jsou nesrovnatelně méně časté. Právě do tohoto období však patří zde prezentovaný egyptský statér (tetradrachma) z Brna-Řečkovic.¹

Nejedná se o nález zcela neznámý. Mince byla dlouhodobě vystavena v dnes již zrušené numismatické expozici Moravského zemského muzea v Brně. Byla také stručně popsána a vyobrazena v jejím katalogu, vydaném knižní formou.² Od té doby se však dosti zásadně zpřesnilo určení této ražby, a také lze ve zcela nových souvislostech lépe interpretovat samotný nález.

---

* Tento příspěvek vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028/11.I.c. 00023272).

¹ Za poskytnutí mince k publikaci děkujeme vedoucí numismatického oddělení Dagmar Grossmannové.

² *Sejbal 1979*, s. 142, č. D54, tab. 3:54.

Nálezové okolnosti a popis mince

Minci nalezl v červnu 1960 P. Mífek z Brna-Řečkovic, Sibiřská 67.³ Stalo se tak na poli mezi školou Terezy Novákové a Medláneckou ulicí. Zmíněná škola je dnes oficiálně nazývána Gymnázium Brno-Řečkovice, příspěvková organizace (Terezy Novákové 936/2, 621 00 Brno-Řečkovice) a leží na katastrálním území bývalé samostatné vsi Řečkovice. Jižně od této budovy se nachází Medlánecká ulice, procházející od jihozápadu k severovýchodu. Prostor je dnes kompletně zastavěn a je tedy obtížné přesně určit, kde byla mince nalezena. V 50. letech 20. století však bylo okolí školy skutečně nezastavěné, jak je možné ověřit na leteckém snímkování z této doby.⁴ Lze tedy konstatovat, že k nálezů zřejmě došlo kdesi jižně od budovy školy – snad velmi široce v okolí bodu GPS: 49.2459103N, 16.5779597E.

Mince byla od nálezce zakoupena a je uložena ve sbírce Moravského zemského muzea (inv. č. 200144; ev. č. A 74; př. č. 15/1960). Podle ústního sdělení nálezce neměla mince kromě hlíny žádnou patinu. Právě tato skutečnost tehdy vyvolala otázku možné dobové autenticity tohoto nálezů, který byl v důsledku toho v inventáři antických mincovních nálezů označen otazníkem jako sporný. Ve skutečnosti však mince patinu má a na rubní straně jsou také místy patrné tmavě červené/červenofialové korozní krusty na bázi mědi (pravděpodobně složením odpovídající kupritu Cu_2O).

EGYPT, Ptolemaiovcí

Ptolemaios XII. Neos Dionýsos, 2. vláda (55–52/51 př. n. l.)

Mincovna: *Alexandria*, AR statér (tetradrachma), 29. rok vlády (KΘ) = 53/52 př. n. l.
Av.: idealizovaná hlava krále s diadémem doprava; nezřetelný perlovec.

Rv.: orel se složenými křídly stojící na blesku doleva, pod pravým křídlem palmová ratolest; ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ vlevo, ΒΑΣΙΛΕΩΣ vpravo; vlevo 'KΘ/koruna Isidy; vpravo v poli ΠΑ; perlovec.

Lit.: *Svoronos 1904–1908*, č. 1839, Pl. LXI:24; *SNG Copenhagen 40*, č. 396; *CPE II/2*, s. 198, č. 1691, Pl. 59:1691; *SNG Prague I/8*, s. 82–83, č. 241–242.

Ex.: *Sejbal 1979*, 142, č. D54, tab. 3:54.

7,235 g; 26,3/24,4 mm; 12 h

³ Rukopisný inventář keltských a antických mincovních nálezů uložených ve sbírkách Moravského zemského muzea v Brně.

⁴ <https://geoportal.gov.cz/web/guest/map>

Historicko-numismatický komentář

Ptolemaios XII. Neos Dionysos (Nový Dionýsos) byl egyptským panovníkem z dynastie Ptolemaiovců. Je znám také pod přezdívkou Aulétés (Flétnista), která však nebyla jeho oficiálním královským titulem, ale spíše posměšným označením, které mu dali současníci kvůli jeho zálibě v hudbě a vystupování na veřejnosti. Vládu nastoupil roku 80 př. n. l. po smrti svého otce Ptolemaia IX. Od počátku však jeho pozice nebyla příliš pevná a opíral se především o podporu římské říše. Římské politiky si získával prostřednictvím obrovských úplatků, což vedlo k vysokým daním a hospodářským problémům v Egyptě. Jeho neoblíbená vláda vyústila roku 58 př. n. l. v povstání v sídelním městě Alexandrii, během něhož byl Ptolemaios XII. sesazen z trůnu. Povstala proti němu především alexandrijská elita, ale i kněží a běžní obyvatelé Alexandrie. Neskojenost vyvolaly nejen vysoké daně, ale i králova silná závislost na římské moci, která byla vnímána jako ponižující. Bezprostředním impulzem k povstání byla také římská anexie Kypru, proti které Ptolemaios XII. nijak nezasáhl. Povstalci na trůn dosadili jeho dceru Bereniké IV., která se stala symbolem odporu proti jeho vládě a římskému vlivu. Ptolemaios XII. utekl do exilu a v letech 58–55 př. n. l. pobýval především v Římě, kde intenzivně jednal s římskými politiky o svém návratu. Nakonec k vojenské intervenci velkými úplatky přesvědčil římského místodržitele Sýrie Aula Gabinia a s jeho přispěním roku 55 př. n. l. znovu získal egyptský trůn. Vlastní dceru Bereniké IV. nechal popravit, čímž demonstroval svou autoritu a zároveň odstranil případnou konkurenci. Naopak svoji mladší dceru Kleopatru VII. zapojoval do vlády a připravoval ji na budoucí panování. Ta se skutečně po jeho smrti roku 51 př. n. l. stala se svým bratrem Ptolemaiem XIII. spoluvládkyní a od roku 47 př. n. l. samostatnou (a také poslední) ptolemaiovskou panovnicí Egypta.⁵

Ptolemaiovské mincovnictví bylo v nedávné době detailně zpracováno C. C. Lorber v rámci třísvazkové monografie.⁶ Za Ptolemaia XII. se stříbrné mince razily po celou dobu jeho první i druhé vlády pouze v Alexandrii. Jde o tetradrachmy (nově označované jako statéry) ikonograficky stejného typu – s idealizovanou hlavou krále na lici a orlem se složenými křídly na blesku doleva na rubu. Mince jsou datovány jednotlivými roky vlády Ptolemaia XII.: 1–24 v rámci první vlády a 27–30 v rámci druhé vlády. Známý jsou také dva ročníky drachem stejného typu.⁷ Mince z Brna-Řečkovice nese na rubu řeckou číslici ΚΘ, tedy 29. rok vlády (53/2 př. n. l.). Tento typ mince je dvěma exempláři zastoupen mj. v nově publikované sbírce pražského Národního muzea.⁸ Povrchové XRF analýzy složení kovu u těchto ražeb prokázaly obsahy stříbra 67/69 % a 86/90 %, ovšem reálný obsah stříbra bude velmi pravděpodobně nižší než uvedené povrchové koncentrace.

⁵ CPE II/1, s. 277–295.

⁶ CPE I–III.

⁷ CPE II/2, s. 191–198, č. 1664–1692, tab. 58–59.

⁸ Např. SNG Prague I/8, s. 82–83, č. 241–242.

Nedestruktivní materiálové analýzy

Hmotnostní standard statérů (tetradrachem) Ptolemaia XII. leží v rozmezí 12–14 g.⁹ Mince z Řečkovic je však výrazně lehčí, váží pouze 7,235 g, nicméně s jistotou se jedná o dobově autentický originál. Za účelem objasnění nezvykle nízké hmotnosti byla mince podrobena níže prezentovaným analýzám.¹⁰

Pokus o provedení hydrostatické zkoušky, s jejíž pomocí lze za normálních okolností stanovit hustotu mince a z té přepočtem zjistit ryzost,¹¹ nebyl úspěšný. Po ponoření mince do referenční kapaliny (tetrachlormethan) nedošlo ani po třech hodinách k ustálení hmotnosti, jak je obvyklé. Důvodem bylo dlouhodobé uvolňování bublinek vzduchu způsobené postupným zaplňováním dutin uvnitř mince referenční kapalinou. Porozita stříbrných mincí je poměrně obvyklým jevem, s nímž se lze setkat u mincí ražených ze slitiny s nižší ryzostí.¹² Vlivem korozních procesů dochází ke ztrátě mědi. Protože je slitina stříbra a mědi na mikroskopické úrovni nehomogenní, pojí se ztráta mědi se vznikem drobných dutin. Pomocí hydrostatické zkoušky bylo zjištěno, že před zaplněním dutin odpovídala hustota mince hodnotě 5,6969 g·cm⁻³, po zaplnění dostupných dutin pak hustota činila 7,5196 g·cm⁻³. Obě uvedené hodnoty jsou nižší než hodnota hustoty čisté mědi (8,92 g·cm⁻³) a nelze je přímo využít k dalším výpočtům. Z uvedených zjištění však vyplývá, že v objemu mince stále zůstávají nezaplňené dutiny a/nebo i korozní produkty. Ze zjištěného celkového objemu mince 1,2701 cm³ (údaj zjištěný před zaplněním dutin) zaplnila referenční kapalina objem 0,3079 cm³.

Vedle hydrostatického stanovení byl proveden i jednoduchý experiment spočívající v ponoření mince do tetrachlormethanu a jejím následném zvážení po zaplnění dutin referenční kapalinou. Nárůst hmotnosti činil 0,5031 g, což po přepočtu odpovídá objemu 0,3160 cm³ (mimořádně je tato hodnota velmi podobná objemu dutin zjištěnému hydrostaticky) a tedy 2,8186 g mědi. Původní hmotnost mince by činila 10,0543 g a za předpokladu, že by uvedené množství mědi představovalo veškerý obsah tohoto prvku, činil by původní obsah stříbra 72 %. Lze však právem očekávat, že původní obsah mědi v minci byl vyšší, a tedy i původní hmotnost mince byla vyšší a ryzost logicky nižší.

Ačkoli hydrostatické stanovení neumožnilo přímé zjištění obsahu mědi a stříbra v minci, přineslo alespoň dílčí cenné údaje, které lze využít v dalších úvahách k aproximativnímu odhadu původní hmotnosti a ryzosti mince. Celkový objem mince (údaj zjištěný před zaplněním dutin) činí 1,2701 cm³. Za zjednodušujícího předpokladu, že současný materiál odpovídá ryzímu stříbru (objem 0,6898 cm³) a objem všech dutin (ztracené mědi) je dán rozdílem celkového objemu a objemu stříbra (tj. objem mědi by byl 0,5803 cm³, tedy 5,1766 g), činila by celková původní hmotnost mince 12,4123 g, což by při výše uvedeném objemu znamenalo původní

⁹ SNG Prague I/8, s. 82–83, č. 241–242.

¹⁰ Analýzy provedl doc. RNDr. Lukáš Richtera, Ph.D.

¹¹ Kraut – Stern 2000.

¹² Černohorský – Havlant – Richtera 2017; Kučera – Richtera – Zmrzlý – Jarošová – Kučerová 2018.

hustotu mincovní slitiny $9,7726 \text{ g}\cdot\text{cm}^{-3}$. Takovou hustotu vykazuje slitina o obsahu 58,4 % Ag.¹³

Je možné uvažovat i jiným způsobem. Za předpokladu, že v minci zůstalo ještě přibližně 6 % mědi a zbytek tvoří stříbro (předpoklad je založen na výsledcích povrchové XRF analýzy), bude hustota zbývajících materiálů, pokud by nebyla ovlivněna přítomností nezaplňených dutin a korozních produktů, činit $10,3882 \text{ g}\cdot\text{cm}^{-3}$, což odpovídá objemu $0,6965 \text{ cm}^3$. V minci je tedy aktuálně obsaženo $0,4341 \text{ g Cu}$ a $6,8016 \text{ g Ag}$. Zbývajících objem ($0,5736 \text{ cm}^3$) představující dutiny byl původně zaplněn mědí ($5,1163 \text{ g}$). Z uvedené úvahy vyplývá, že původní hmotnost mince mohla činit $12,3520 \text{ g}$ a obsah stříbra odpovídal původně 55,1 %.

Následující úvaha neodpovídá realitě a slouží pouze pro představu – pokud by veškerý zjištěný objem mince ($1,2701 \text{ cm}^3$) připadal na stříbro o ryzosti přibližně 94 %, jak bylo zjištěno s využitím XRF (tab. 1), její hmotnost by činila $13,1941 \text{ g}$. To ale neodpovídá skutečnosti, stříbro takové ryzosti by nemohlo vykazovat tak masivně rozsáhlou porozitu způsobenou vykorodováním mědi.

Výše uvedené úvahy nelze považovat za velmi přesné, nicméně dobře vysvětlují neobvykle nízkou hmotnost mince a dovolují kvalifikovaně odhadnout i její původní hmotnost. K vykorodování mědi v jádru mince došlo s největší pravděpodobností v minulosti vlivem dlouhodobého působení okolního prostředí, tj. v zemi. Teoreticky by stav mince mohl být i následkem nevhodného čištění, pokud však můžeme sdělení nálezce věřit, mince čištěna nebyla (pravděpodobně byla pouze opláchnuta vodou). Toto tvrzení se jeví jako poměrně věrohodné, neboť pomocí XRF analýzy byly na povrchu prokázány v poměrně hojné míře prvky související s kontaminací zeminou (průměrně 2,54 % Mg, 7,23 % Al, 3,55 % Si, 0,31 % P, 1,01 % S, 2,46 % Cl, 2,34 % Ca, 0,08 % Ti, do výsledku analýz v tab. 1 nejsou tyto prvky zahrnuty).

Výsledky XRF analýzy jsou shrnuty v tabelárním přehledu (tab. 1).¹⁴ Přítomnost většího množství korozních produktů obsahujících měď na rubu mince se promítá i do zjištěných vyšších koncentrací mědi. Pokus o co nejpresnější zaměření místa s korozními produkty poskytl více než dvojnásobné koncentrace mědi – s ohledem na výše uvedený vzhled těchto korozních produktů lze očekávat, že se jedná o materiál, jehož významnou složkou je již výše zmíněný kuprit. Za zmínku stojí i přítomnost velmi malého množství bromu (pouze několik setin %), jehož signál je patrný ve spektru – ve výčtu prvků v tabelárním přehledu není uveden (tab. 1). Výskyt bromu v korozních produktech na povrchu mincí bývá spojován s nálezky mincí, které byly v kontaktu s mořskou vodou nebo byly nalezeny v pobřežních sedimentech.¹⁵ Někteří autoři nicméně připouštějí i možnost, že původ bromu lze spojovat též s rozkládající se organickou hmotou, nebo může odrážet specifické chemické složení

¹³ Kraut – Stern 2000.

¹⁴ Analýza provedena pomocí přenosného spektrometru NitonXL5Plus (stříbrná rtg. lampa 5W/50kV/500 μ A) s interní kalibrací a velkoplošným SDD detektorem s grafénovým okénkem. Měřeno v kalibračním módu „mining“.

¹⁵ Scott 2002, s. 239; Ingo et al. 2018, s. 285.

prostředí.¹⁶ Podobně jako chlor, který tvoří se stříbrem chlorid stříbrný (AgCl, chlo-rargyrit), tvoří brom se stříbrem bromid stříbrný (AgBr, bromargyrit), případně se tvoří směsný chlorid-bromid stříbrný (Ag(Cl,Br), embolit).

Tab. 1. AR statér (tetradrachma), Ptolemaios XII. – výsledky povrchové XRF analýzy. Normalizované hodnoty obsahu kovových prvků jsou v hmotnostních procentech, chyba měření (šedě) představuje hodnotu $\pm 2\sigma$. Výsledky XRF analýzy nezahrnují lehké prvky (např. kyslík či uhlík). Do výčtu analyzovaných kovů nejsou zahrnuty prvky nacházející se v zemině a prvky tvořící korozní produkty (S, Cl a Br).

	Ag [%]	Cu [%]	Pb [%]	Bi [%]	Au [%]	Hg [%]	Fe [%]	Ni [%]
Av.	93,1284 ±0,8703	3,1314 ±0,0298	2,4459 ±0,0164	0,0142 ±0,0059	0,8084 ±0,0213	0,0064 ±0,0025	0,3921 ±0,0285	0,0732 ±0,0104
Rv.	84,1661 ±0,8568	8,2961 ±0,0528	6,0687 ±0,0313	<LOD	0,7604 ±0,0219	<LOD	0,5954 ±0,0299	0,1133 ±0,0106
korozie (rv.)	72,3071 ±0,7075	19,8251 ±0,0948	6,6336 ±0,0325	<LOD	0,6852 ±0,0206	<LOD	0,4550 ±0,0243	0,0940 ±0,0094

Otázka nálezové autenticity mince z Brna-Řečkovic a její archeologický kontext

V případě prezentované mince je její nálezový původ z Brna-Řečkovic jednoznačně doložitelný. Je však otázkou, zda jde skutečně o ztrátovou minci z pozdní doby laténské, případně z doby římské, anebo o sekundární nález sbírkového exempláře ztraceného v novověku až moderní době.¹⁷ Již v době získání mince do brněnské numismatické sbírky proběhla diskuse nad autenticitou tohoto nálezu. Jak již bylo výše uvedeno, lokální tmavě fialové korozní krusty naznačují její dlouhodobé uložení v zemi. Z tohoto pohledu je tedy možné nález považovat se značnou mírou pravděpodobnosti za dobově autentický.

Z katastru obce Řečkovice zatím neznáme žádné doklady osídlení z doby laténské.¹⁸ Germánské osídlení zde dokládá dosud pouze nález nádoby z pozdní doby římské.¹⁹ Z prostoru místa nálezu sledované mince nejsou žádné jiné archeologické doklady osídlení evidovány – plocha je však dnes zastavěna a nelze ji povrchovými prospekcemi zkoumat.

Mince z Brna-Řečkovic v kontextu středoevropských nálezů řeckých mincí

Nálezovým výskytem řeckých mincí ve střední, severovýchodní a severní Evropě se jako první systematicky zabýval M. Mielczarek.²⁰ Tehdy však ještě nebyl zřejmý jejich výskyt na centrálních sídlištích. Obecné zhodnocení importu antických

¹⁶ Ingo – Riccucci – Pascucci – Messina – Giulian et al. 2018, s. 285.

¹⁷ K této problematice např.: Militký 2020.

¹⁸ Čížmářová 2004.

¹⁹ Nekvasil 1978.

²⁰ Mielczarek 1989. Jde o řecké mince od počátku jejich ražby až do 1. století př. n. l., římské provinciální mince leží mimo zaměření uvedeného práce i tohoto příspěvku.

mincí ve střední Evropě v době laténské zveřejnil v nedávné době J. Kysela.²¹ V této práci jsou zařazeny také stručné soupisy nálezů řeckých mincí z oblasti střední Evropy.²²

Fenomén výskytu řeckých a také římských republikánských mincí s prokazatelným nálezovým kontextem v rámci horizontu LT C se mimořádným způsobem projevil na centrálním sídlišti Němčice nad Hanou. Většina těchto ražeb byla již publikována a komentována.²³ Díky novým profesionálním prospekciím s detektory kovů na lokalitě dosáhl celkový počet antických mincí 102 kusů (tab. 2).²⁴ Jedná se tak o největší kolekci svého druhu ve střední Evropě. Antické mince z Němčic lze podle oblastí původu rozdělit do několika základních skupin. Jediným exemplářem je zde zastoupena oblast Bosporu, zcela chybí mince jižního pevninského Řecka, řecké ostrovy reprezentuje pouze město Rhodos. Thrácká oblast je zastoupena třemi ražbami včetně jednoho stříbrného nominálu, královské makedonské mince reprezentují bronzové nominály Filipa II., Alexandra III. a Filipa V., zcela mimořádným nálezem je pak zlatý statér Filipa III.²⁵ Dvěma bronzovými ražbami je zde prezentován ilýrský král Ballaios. Mimořádně početně i pestře je zastoupeno území Itálie (26 ks) a Sicílie (22 ks). Italské ražby reprezentují dvě bronzové mince z oblasti Etrurie, jedna z oblasti Apulie, čtyři z oblasti Kampánie, čtyři z oblasti Kalábrie, čtyři z oblasti Lukánie a čtyři z oblasti Bruttia. Římskou republiku reprezentuje celkem sedm mincí. Celkem 19 mincí bylo raženo v Syrákúsách, přičemž 15 kusů představují mince Hieróna II. Dvěma exempláři jsou zastoupeny také punské ražby na Sicílii, jedna mince pochází z ostrova Lipari. Severní Afriku reprezentuje 12 egyptských ptolemaiovských mincí, tři ptolemaiovské mince z Kyrény a 15 mincí z Kartága. Jediná stříbrná ražba pochází z Massalie. Němčickou kolekci dále doplňují zatím neurčené ražby včetně jedné suberátní mince. Nové nálezy řeckých mincí z dalších lokalit na Moravě byly zatím zveřejněny jen částečně²⁶ – jejich celkový počet je však nesrovnatelně menší.

²¹ Kysela 2020, s. 236–257.

²² Kysela 2020, s. 376–380.

²³ Čížmář – Kolníková – Noeske 2008, s. 676–690; Kolníková 2012, s. 58–65, č. 65–67 a 70–79.

²⁴ Militký 2025a, s. 126, č. 55.

²⁵ Militký 2013a.

²⁶ Kysela 2020, s. 377–378.

Tab. 2. Přehled importovaných antických mincí z centrálního sídliště Němčice nad Hanou z horizontu LT C.

	Region/město	panovník	př. n. l.	kov	
1	Bospor, Theodosia	Leukón II.	c. 240–230	AE	1
2	Kárie, Rhodos		c. 275–250	AE	1
3	Thrákie, Perinthos		c. 336–323	AE	1
4	Thrákie	Adaios	c. 220–200	AE	1
5	Thrákie	Alexandr III.	c. 150	AR	1
6	Makedonie	Filip II.	359–337	AE	1
7	Makedonie	Alexandr III.	336–323	AE	1
8	Makedonie	Filip III.	323–317	AV	1
9	Makedonie	Filip V.	c. 211–197	AE	1
10	Ilýrie	Ballaios	c. 190–175	AE	2
11	Etrurie, Peithesa		c. 300–200	AE	1
12	Etrurie		c. 240–225	AE	1
13	Apulie, Arpi		c. 300–200	AE	1
14	Kampánie, Neapolis		c. 270–240	AE	3
15	Kampánie, Neapolis		c. 250–200	AE	1
16	Kalábrie, Tarentum		c. 281–209	AE	3
17	Kalábrie, Tarentum			AE	1
18	Lukánie, Paestum		c. 218–201	AE	1
19	Lukánie, Thurioi		c. 410–286	AE	2
20	Lukánie, Metapontum			AE	1
21	Bruttium, Krotón		c. 420–390	AE	1
22	Bruttium, Brettii		c. 208–205	AE	1
23	Bruttium			AE	2
24	Řím , republika		c. 225–after 211	AE	7
25	Sicílie, punská ražba		c. 400–200	AE	2
26	Sicílie, Lipari		c. 218	AE	1
27	Sicílie, Syrákúsy	Hiketás	c. 288–279	AE	2
28	Sicílie, Syrákúsy		c. 288–279	AE	2
29	Sicílie, Syrákúsy	Hieron II.	269/265–215	AE	15
30	Egypt	Ptolemaios IV.–VI.	221–176	AE	12
31	Kyréné	Ptolemaios III.	246–221	AE	2
32	Kyréné			AE	1
33	Zeugitana, Kartágo		221–210	AE	15
34	Gallie, Massalia		240–215	AR	1
35	Neurčeno			AE/AR	1
36	Neurčeno			AE	11
					102

Z chronologického pohledu spadá většina řeckých mincí z Němčic do období druhé punské války a šesté syrské války. Je zřejmé, že nějakým způsobem tyto historické události reflektují.²⁷ Vysvětlení importu antických mincí do Němčic nad

²⁷ Čížmář – Kolníková – Noeske 2008, s. 676–690.

Hanou je ovšem složité, může souviset s keltskými žoldněři vracejícími se z mediteránních oblastí včetně Egypta, ale také s obchodními aktivitami. Je rovněž otázkou, jestli bronzové nominály v oblasti koridoru Jantarové stezky, kde fungoval mincovní systém založený na zlatu a stříbru, měly zachovánu peněžní funkci. Mohly být totiž např. i surovinou pro metalurgickou výrobu – tomu by mohlo napovídat sekání či lámání, doložené u řady exemplářů.²⁸

Ze sídlišť v oblasti severovýchodního Rakouska pocházejí antické mince jen jako jednotlivé exempláře,²⁹ celkový přehled nálezů z Horního i Dolního Rakouska zveřejnil J. Kysela.³⁰ Ze sídliště Nowa Cerekwia v Horním Slezsku bylo publikováno 11 mincí³¹ – struktura tohoto souboru do značné míry připomíná kolekci z Němčic nad Hanou. Poslední souhrnný přehled řeckých mincí nalezených na území Slovenska zveřejnil J. Kysela³² – neznáme zde zatím jejich koncentrace na centrálních lokalitách. Na českém území jsou nálezy řeckých mincí horizontu LT C poměrně vzácné a jen ojediněle se s nimi setkáváme na sídlištích (Sedlec).³³ Známe však několik jednotlivých nálezů chronologicky spojitelných s horizontem LT C.³⁴

V oppidálním období došlo k výraznému snížení intenzity importu řeckých mincí do českých zemí. Z oppida Staré Hradisko na Moravě je neznáme zatím vůbec, stejně tak jako z většiny českých oppid. Jedinou výjimku představuje oppidum Stradonice,³⁵ kde největší podíl řeckých ražeb reprezentují bronzové ražby severoafrické Numidie.³⁶ Dále odsud pocházejí dva neověřené nálezy ražeb měst Kýmé a Syrákúsy,³⁷ suberátní drachma města Apollónia v Ilýrii³⁸ a jedna ražba Ptolemaia VIII.,³⁹ které bude dále ještě věnována pozornost. Obtížně určitelná je jedna seleukovská (?) mince.⁴⁰ Za zmínku stojí, že další ilýrské drachmy pocházejí ze Zlenic⁴¹ a z Pňova⁴² – v obou případech však mohou mít souvislost až s dobou římskou, kdy mohly být v barbariku považovány za římské denáry. S ohledem na postupnou expanzi římské republiky do řeckého světa se i v českých zemích od 2. století př. n. l. zvyšuje podíl importovaných republikánských mincí oproti ražbám řeckým.⁴³ Tento trend je dobře zřetelný opět především na oppidu Stradonice⁴⁴ a do určité míry i na Moravě.⁴⁵

²⁸ Kolníková 2012, č. 971, 973, 975, 979–980, 986, 989, 1005, 1008, 1010, 1013, 1038 a 1038a.

²⁹ Militký 2025b, s. 206.

³⁰ Kysela 2020, s. 376.

³¹ Militký 2025b, s. 206–207, tab. 03/11, č. C249–C257.

³² Kysela 2020, s. 380.

³³ Militký 2019, s. 359, č. 66/20, tab. 20:66/20.

³⁴ Militký 2007; Militký 2011a; Militký 2013b, s. 43–46, tab. 18; Militký 2013c; Militký 2013d.

³⁵ Militký 2015, s. 148–151.

³⁶ Militký 2015, s. 650–655, č. 2444–2457.

³⁷ Militký 2015, s. 648–649, č. 2439–2440.

³⁸ Militký 2015, s. 654–625, č. 2441.

³⁹ Militký 2015, s. 648–649, č. 2442.

⁴⁰ Militký 2015, s. 650–651, č. 2443.

⁴¹ Militký 2011b.

⁴² Militký 2013b, s. 185, č. 295/1.

⁴³ Militký 2015, s. 151–153.

⁴⁴ Militký 2015, s. 654–659, č. 2458–2470.

⁴⁵ Kolníková – Smrž 2007, s. 10–12.

Z výše uvedeného přehledu je zřejmé, že dominantním obdobím importu řeckých mincí do střední Evropy je jednoznačně horizont LT C. V období LT D jsou pak řecké ražby v návaznosti na historický vývoj postupně převrstveny římskými republikánskými mincemi. Zároveň však v průběhu horizontu LT D antických mincí oproti předchozímu období zřetelně ubývá a pozdně helénistické ražby jsou zde zastoupeny jen ojedinělými kusy. Právě do této kategorie spadá sledovaná ražba z Brna-Řečkovíc.

V souvislosti s tímto nálezem je vhodné se stručně zaměřit také na strukturu nálezů ptolemaiovských mincí ve střední Evropě.⁴⁶ Nálezy stříbrných tetradrachem (nově označovaných jako statéry) známe pouze z Krškan na Slovensku a z Welsu v Rakousku, jinak jde výhradně o bronzové nominály. Z chronologického hlediska převažují ražby Ptolemaia III. až Ptolemaia VI., mladší ražby se objevují jen vzácně. Nález mince Ptolemaia VIII. je doložen z Kamenice nad Hronom na Slovensku, Lince-Neubau v Horním Rakousku a z oppida Stradonice.⁴⁷ Doposud nejmladší ptolemaiovská mince (Ptolemaios X.) pocházela z Tiffen v Korutanech.⁴⁸

Nejpočetnější kolekce ptolemaiovských ražeb pochází z Němčic nad Hanou (15 ks; tab. 1:30–32), další moravský nález je evidován z Hrubé Vrbky. V Čechách známe zatím pouze dva nálezové exempláře – z Lubence⁴⁹ a z oppida Stradonice.⁵⁰ Mince ze stradonického oppida, jejíž původ z této lokality nelze považovat za bezpečně ověřený, spadá mezi nejmladší ptolemaiovské ražby ve střední Evropě. Nové zpracování ptolemaiovského mincovnictví⁵¹ přineslo změnu v učení této ražby.

Ptolemaios VIII. Euergetés II., jako král v Kyrenaice (163–145 př. n. l.)

Mincovna: *Kyréné*, AE obol (26 mm), série s Φ v levém poli, 163–145 př. n. l.

Lit.: *Svoronos 1904–1908*, č. 1642, tab. LVI:18; *CPE II/3*, s. 47, č. B678, tab. 9:B678.

Ex.: *Militký 2015*, 648–649, č. 2442.

8,936 g; 26,5/24,9 mm; 12 h

XRF: Cu 56,53 %; Pb 29,70 %; Sn 9,41 %; As 1,00 %; Fe 0,21 %

⁴⁶ Souhrnně *Kysela 2020*, s. 376–380.

⁴⁷ *Militký 2015*, s. 648–649, č. 2442.

⁴⁸ Na tomto místě je nutné upozornit, že starší určení ptolemaiovských mincí, a to včetně určení pavovníků, nemusí vždy odpovídat jejich nové chronologii, zveřejněné v posledních letech (*CPE I/1–2; CPE II/1–3*).

⁴⁹ *Militký 2013d*.

⁵⁰ *Militký 2013d; Militký 2015*, s. 648–649, č. 2442.

⁵¹ *CPE II/3*.

Nejedná se tedy o minci raženou na Kypřu, ale v mincovně Kyréné v letech 163–145 př. n. l., a nikoliv 145–116 př. n. l. Tato korekce je dobrým příkladem rozdílů v určení podle starší referenční literatury pro ptolemaiovské mincovnictví.

Závěr

Lze tedy shrnout, že v kontextu výše uvedených skutečností se jeví nález mince Ptolemaia XII. z Brna-Řečkovic jako do určité míry neobvyklý. Jde jednoznačně o nejmladší ptolemaiovskou minci nalezenou ve střední Evropě a jednu z nemnoha stříbrných ražeb. Pokud je tento nález skutečně dobově autentický, musel se do země dostat s určitým časovým odstupem po roce 53/52 př. n. l. Souvisí-li sledovaná mince ještě s dobou laténskou, pak tedy s její nejpozdější fází LT D2. Mince může hypoteticky souviset rovněž také s dobou římskou – z tohoto období však, na rozdíl od římských republikánských denárů,⁵² nálezy helénistických mincí téměř neznáme.⁵³ Přesnější stanovení doby, kdy ražba doputovala na území Moravy a kdy se dostala do země, zůstane v tomto případě otevřené. V každém případě je na tomto místě vhodné připomenout, že import egyptských alexandrijských provinciálních mincí je v českých zemích doložen i pro dobu římskou. Převažují však nálezy obsahující mince až ze 3. století n. l.,⁵⁴ které s ražbou z Brna-Řečkovic již nijak nesouvisejí.

Literatura

- CPE I/1-2*: Lorber, C. C. 2018: Coins of the Ptolemaic Empire. Part I: Ptolemy I through Ptolemy IV. Vol. 1: Precious Metal. Vol. 2: Bronze. New York.
- CPE II/1-3*: Lorber, C. C. 2025: Coins of the Ptolemaic Empire. Part 2: Ptolemy V through Cleopatra VII. Vol. 1: Historical Introduction. Vol. 2: Catalogue of Precious-Metal Coins. Vol. 3: Catalogue of Bronze Coins. New York.

⁵² Např. *Militký 2013b*, s. 46–52.

⁵³ Např. Pňov: *Militký 2013b*, s. 185, č. 95/1.

⁵⁴ *Militký 2005*; *Militký 2013b*, s. 60–62, tab. 30–30A; *Militký – John – Račák 2021*.

- Černohorský, O. – Havrlant, J. – Richtera, L. 2017: Nález pražského groše Vladislava II. Jagellonského na k. ú. Markvarec u Hřivic (okr. Louny). Numismatický sborník 31/1, s. 136–142.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. – Noeske, H. Ch. 2008: Nēmčice-Viceměřice – ein neues Handels- und Industrie- zentrum der Latēnezeit in Mähren. *Germania* 86, s. 655–700.
- Čižmářová, J. 2004: Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Ingo – Riccucci – Pascucci – Messina – Giuliani et al. 2018: Ingo, G.M. – Riccucci, C. – Pascucci, M. – Messina, E. – Giuliani, C. – Fierro, G. – Carlo, G. di 2018: Integrated Analytical Methodologies for the Study of the Corrosion Products Naturally Grown on Roman Ag-based Artefacts. *Applied Surface Science* 446, s. 279–286.
- Kolníková, E. 2012: Nēmčice. Ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latēnezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. Kommentierter Fundkatalog. Münzen. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 43. Brno.
- Kolníková, E. – Smrž, Z. 2007: Římské Aes grave z Nēmčic nad Hanou – první nález na Moravě. Numismatický sborník 22, s. 3–18.
- Kraut, J. C. – Stern, W. B. 2000: The Density of Gold-Silver-Copper Alloys and its Calculation from the Chemical Composition. *Gold Bulletin* 33/2, s. 52–55.
- Kučera – Richtera – Zmrzlý – Jarošová – Kučerová et al. 2018: Kučera, L. – Richtera, L. – Zmrzlý, M. – Jarošová, M. – Kučerová, P. – Bednář, P. 2018: Determination of the Fineness of Medieval Coins – Evaluation of Methods in a Case Study of a Medieval Pfennig. *Archaeometry* 60, s. 325–341.
- Kysela, J. 2020: Things and Thoughts. Central Europe and the Mediterranean in the 4th–1st centuries BC. *Studia Hercynia. Monographs* 1. Praha.
- Mielczarek, M. 1989: Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Militký, J. 2005: Depot římských mincí z Polné. Příspěvek k úloze alexandrijských mincí ve střední Evropě. Numismatický sborník 20, s. 3–20.
- Militký, J. 2007: Nález bronzové makedonské mince z Prahy 6 – Suchdola. Numismatický sborník 22, s. 170–174.
- Militký, J. 2011a: Nález řecké bronzové mince města Odessus z Běřína – Čenkova (okr. Příbram). Numismatický sborník 25 (2010), s. 141–143.
- Militký, J. 2011b: Nález řecké drachmy města Dyrrhachium z obce Zlenice (okr. Benešov). Numismatický sborník 25 (2010), s. 144–145.
- Militký, J. 2013a: Statér makedonského krále Filipa III. z Nēmčic nad Hanou (okr. Prostějov). Numismatický sborník 27/1 (2012–2013), s. 103–106.
- Militký, J. 2013b: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách (5. století před Kristem až 7. století po Kristu). Komentovaný katalog nálezového fondu. *Monumenta numismatica* 2. Praha.
- Militký, J. 2013c: Nález mince města Sikyon ze Svaté Kateřiny (okr. Kutná Hora). Numismatický sborník 27/1 (2012–2013), s. 106–108.
- Militký, J. 2013d: Dvě ptolemaiovské mince z českého území – Lubenec (okr. Louny) a Stradonice (okr. Beroun). Numismatický sborník 27/1 (2012–2013), s. 109–115.
- Militký, J. 2015: Oppidum Hradiště u Stradonic. Komentovaný katalog mincovních nálezů a dokladů mincovní výroby. Praha.
- Militký, J. 2019: Keltské mincovnictví ve 3. a 2. století před Kristem v Čechách. Praha (2. doplněné a upravené vydání).
- Militký, J. 2020: Finds of Ancient Coins in Medieval and Early Modern Contexts in the Czech Republic and Slovakia / Znaleziska monet antycznych w kontekstach średniowiecznych i wczesnonowożytnych na terenie Republiki czeskiej i Słowacji. In: Bo-

- gucki, M. – Dymowski, A. – Śnieżko, G. (eds.): *Slivers of the Antiquity. The Use of Ancient Coins in Central, Eastern and Northern Europe in the Medieval and Modern period / Okruchy starożytności. Użytkowanie monet antycznych w Europie środkowej, wschodniej i północnej w średniowieczu i w okresie nowożytnym*. Warszawa, s. 221–262.
- Militký, J. 2025a: Coin Finds and Hacked Precious Metal / Mince a sekané drahé kovy*. In: Čížmář, I. – Čížmářová, H. (eds.): *Němčice. Excavations in 2021–2022 / Němčice. Výzkumy v letech 2021–2022*. Brno, s. 91–139.
- Militký, J. 2025b: 3.1. Numismatic Finds*. In: Duleba, P. (ed.): *Nowa Cerekwia. La Tene Culture Agglomeration on the Amber Road. Vol. 1–2*. Wrocław, s. 181–241.
- Militký, J. – John, J. – Račák, J. F. 2021: Hromadný nález antických mincí a spony z doby stěhování národů z k. ú. Šaflérov, obec Malšín (okr. Český Krumlov). Archeologické výzkumy v jižních Čechách 34, s. 197–215.*
- Nekvasil, J. 1978: Nález pozdně římské nádoby v Brně-Řečkovících (okr. Brno-město). Přehled výzkumů 1976*. Brno, s. 51, obr. 32.
- Scott, D. 2002: Copper and Bronze in Art: Corrosion, Colorants, Conservation*. The Getty Conservation Institute. Los Angeles.
- Sejbal, J. 1979: Dějiny peněz na Moravě*. Brno.
- SNG Copenhagen 40: Kromann, A. – Mørkholm, O. 1977: Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum. Vol. 40. Egypt: The Ptolemies*. Copenhagen.
- SNG Prague I/8: Militký, J. (with Kmošek, J. – Veselý, P.) 2025: Sylloge Nummorum Graecorum. Czech Republic. Vol. I. The National Museum, Prague. Part 8. Ptolemaic Empire, Egypt and North Africa*. Prague.
- Svoronos, J. N. 1904–1908: Τα νομίσματα τοῦ κράτους τῶν Πτολεμαίων I–III*. Athens.

Summary

A Single Find of a Coin of Ptolemy XII from Brno-Řečkovice (Brno-město Distr.)

A silver Egyptian stater (tetradrachm) of Ptolemy XII bearing the date ΚΘ – the 29th regnal year (i.e. 53/52 BC) – was found in a field in Brno-Řečkovice in 1960 and acquired for the numismatic collection of the Moravian Museum. Despite the find provenance of the specimen described having been confirmed, it remains uncertain whether it is a lost coin buried during the Late La Tène or Roman periods, or whether it represents a secondary find from the early modern or even modern era. Initially, the apparent absence of patina raised doubts about the authenticity of the find. However, the coin does exhibit patina and local dark purple corrosion crusts on the reverse, indicating prolonged deposition in the ground. Thus, a secondary find looks less likely.

The markedly reduced weight of the tetradrachm was elucidated by means of a hydrostatic test. The coin exhibits exceptionally high porosity, which becomes evident upon immersion in a reference liquid by the prolonged release of fine air bubbles from the entire volume of the specimen. The porous structure of the flan is most likely the result of extensive corrosion of the copper-rich phase. Approximate calculations have demonstrated that such degradation is indeed feasible and have even allowed for a rough estimation of the original fineness of the tetradrachm examined.

From a chronological point of view, single finds of Greek coins in the Czech lands comprise mainly the issues from the 3rd and 2nd centuries BC; coins from the 1st century BC are considerably less frequently found. The prevalent period of the import of Greek coins

into Central Europe and the territory of today's Czech Republic is the LT C horizon; for the following LT D period, the finds of imported Roman Republican issues prevail.

The most numerous single finds of Greek and Roman Republican coins, including two Ptolemaic bronze issues, related to the LT C period and mostly dated to the times of the Second Punic War and the Sixth Syrian War, come from the central settlement of Némčice nad Hanou. Their presence here may have been connected to Celtic mercenaries returning from Mediterranean regions, including Egypt, but also with trade activities.

The largest assemblage of bronze Ptolemaic coins from Némčice nad Hanou counts 15 specimens. As for the silver Ptolemaic coins found in the area of Central Europe, single finds of tetradrachms (now referred to as staters) are known only from Slovakia and Austria. Until now, the latest Ptolemaic coin, found in Tiffen in Carinthia, was that of Ptolemy X.

Thus, the specimen from Brno-Řečkovice appears to be relatively unusual. It represents the latest Ptolemaic issue found to date in Central Europe and one of the rarely found silver issues. If authentic, it must have reached the area of today's Czech Republic during the final phase of LT D2. Hypothetically, it could also be related to the Roman period. However, it is impossible to specify when the coin arrived in Moravia and when it was buried.

doc. PhDr. Jiří Militký, Ph.D., DSc.
Národní muzeum, numismatické oddělení
Vinohradská 1, 110 00 Praha 1
jiri.militky@nm.cz
ORCID 0000-0002-9654-6061

doc. RNDr. Lukáš Richtera, Ph.D.
Moravské zemské muzeum, numismatické oddělení
Zelný trh 6, 659 37 Brno
oliver@centrum.cz
ORCID 0000-0002-8288-3999